

FEKETE JÁNOS

„ÍGY LEVE TALÁLKOZÁSI PONTJA...
AZ AMERIKAIK, ANGOLOKNAK
ÉS SZÉKELYEKNEK...”

A székelykeresztúri unitárius egyházközség
testvéregyházi kapcsolatainak történetéből

Ma már Erdély-szerte közismert, hogy a kiterjesztett testvérgyülekezeti programnak köszönhetően megerősödtek a kapcsolatok az amerikai és erdélyi unitárius közösségek között. Nincs unitárius egyházközség, amely ne érezhetné e program áldásait, e kapcsolatokból fakadt erkölcsi és anyagi támogatást.

A székelykeresztúri unitárius egyházközség kapcsolata az észak-amerikai és angliai unitáriusokkal több mint száz évre tekint vissza. Az Unitárius Gimnázium építésének utolsó szakaszában a befejező munkálatok 1875-ben anyagi fedezet hiányában megálltak. „De betölt itt is, és ekkor is, hogy a hol a szükség legnagyobb, ott közel van Isten az ő gondviselésével, segedelmével” – olvasható az iskolaépítés történetében. 1873-ban a bécsi világkiállításra több amerikai és angliai unitárius látogatott el, majd egy részük átjött Budapestre, hogy találkozhasson a magyar unitáriusokkal. Az angol unitárius, John Fretwell pünkösdkor a kolozsvári unitáriusokat látogatta meg, s ahogy Sándor János írja a Gimnázium százéves történetében, „jó benyomással és a magyarok iránt táplált rokonszenv és szeretet növekedésével ment vissza hazájába. Otthon sem szűnt meg a magyar unitáriusok ügyeiről elmélkedni, s elhatározta magában, hogy a testvéries érzésnek tettekben ad kifejezést. E célból 1875-ben útnak indult Magyarországra felé s Bécsből [...] egy levelező lapot küldött Kolozsvárra Kovács János tanárhoz, melyen a néven kívül csak ez volt írva: »János apostol közönséges 2-ik levele 12-ik verse«. Kovács J. tanár felkeresvén a Bibliában az itt írt helyet, e meglepő sorokat olvasá: »Jóllehet sok dolgokról kellett volna írnom nektek: de nem akartam papirosra és tentával: hanem reményilem, hogy hozzátok megyek és szemtől szembe szólok, hogy a mi örömünk teljes legyen.«” Fretwell pár nap múlva Kolozsvárra érkezett s azt kérdezte Kovács Jánostól: „hol van az unitáriusoknál a legnagyobb szükség, a melyen segíteni kellene, mert ő is akar tenni valamit, hogy tettekben is kimutassa hitrokonni szeretetét és vonzalmát a magyar unitáriusok iránt.”

Kovács a keresztúri gimnáziumra irányította figyelmét, elmondva, hogy ez-ideig mennyi áldozatot hoztak az unitáriusok az építés folyamán – de a befejezéshez már nincs alap. Fretwell 1875. július 16-án meglátogatta a keresztúri

Gimnáziumot, felmérte a még szükséges költségeket és elhatározta, hogy ezt összegyűjti az angol és amerikai hitrokonaitól. Még az év nyarán felhívást tett közzé az amerikai és angol unitárius lapokban. Az *Inquirer* című lapban megjelent levelét így fejezi be: „Az összeg (2500 Ft), melyet én népüktől kérek, a nevetségig kicsiny, összehasonlítva a cél fontosságával; ezzel teljesen elkészül egy épület, a mely midőn egyfelől a mi 50 éves jubileumunk és a jó Kriza püspök emlékét lesz hivatva megörökíteni, másfelől mutatni fogja a mi érdekeltségünket ezen atyánkfiai törekvései iránt, a kik Kelet-Európában a vallási szabadság előhírnökei.” Amerikai gyűjtőútja során több helységben tartott ismertetőt a keresztúri Gimnáziumról. 1875. december 1-jén az Egyházi Képviselő Tanács tudatja a gimnázium igazgatóságával, hogy az angol és amerikai hitrokonoktól 150 font sterling érkezett az építési munkálatok folytatására. 1876. június 26-án, amikor az angol unitáriusok megbízottja, John Paget meglátogatta a Gimnáziumot, a munka csaknem be volt fejezve. Bútorzat, tornaszerek beszerzésére, a környezet rendezésére még szükséges volt 50 font, ami a gyűjtés folytatását tette szükségessé. Az ősz folyamán Pagetnél volt már a szükséges összeg, s így az 1819-ben megkezdett építkezés 1876-ban befejeződött.

1877-ben az igazgatóság Fretwell tiszteletére márvány emléktáblát állíttatott az akkori könyvtárhelyiség falára (ma a régi épület külső falán található) a következő angol és magyar nyelvű felirattal:

„Az 1875-ik év július 16-án ifj. Fretwell János Angliából, meglátogatván ez iskolát, arra buzdította angolhoni unitárius barátjait, hogy járuljanak 200 font sterlinggel az épület bevégzésére, a Székelyföldi unitáriusokkal való testvéries rokonszenvük emlékéül és ezen iskola jeles növendéke, néhai Kriza püspök iránti tiszteletük jeléül.”

„Így leve találkozási pontja a Keresztúri gymnasium az amerikaiak, s angoloknak és székelyeknek” – írja Sándor János a már említett művében.

Amint a székelykeresztúri egyházközség közgyűlési és kebli tanácsa gyűléseinek jegyzőkönyveiből kitűnik, az amerikai látogatók az egyházközségbe 1920-ban érkeztek újból. Erről a látogatásról a jegyzőkönyvekből a következőket tudhatjuk meg: „A Székelykeresztúri unitárius Egyházközség hálájának és mély tiszteletének óhajt kifejezést adni az által, hogy amerikai hitrokonaink kiküldötteinek egyházközségünkben való időzését, látogatását jegyzőkönyvében megörökíti.

Jegyzőkönyv. Felvétel a székelykeresztúri egyházközség előzetes értekezletéről, melyet az amerikai hitrokon lelkészek fogadásával kapcsolatos teendők megbeszélése végett 1920. május hó 18-án tartott. Jelen voltak: Lőrinczi István unitárius esperes, Pap Mózes gimnázium igazgató, Dr. Elekes Dénes ügyvéd, Barabás Lajos, Dr. Szolga Ferenc, Szentmártoni Kálmán, Lőrinczi Zoltán, Boros Jenő gimnáziumi tanárok, Kozma Béla segéd lelkész, Osváth Árpád, Katona Sándor, Fodor Mózes, özv. Lengyel Sámuelné, Viola Miklósné, Zöld Mária, Gombos Eszti, Kovács Margit, Árkossy Lenke úrhölgyek. Jegyzett Boros Jenő gimn. tanár.

1. Lőrinczi István esperes üdvözi a megjelent érdeklődő tagokat. Ismerteti a helyzetet: folyó hó 20-án az amerikai unitáriusok kiküldött lelkészei a Székelykeresztúri egyházkör megtekintése céljából egyházközségünkbe érkeznek. Egyházközségünk, mint a legnépesebb egyházkör esperesi székhelye, mint az unitárius egyház erős vára előkészületet kell tegyen vendégeink méltó fogadására. Ajánlja, hogy az értekezlet egy férfi és egy női bizottságot válasszon, amely intézi a fogadás és egyéb teendők végzését. A férfi bizottság elnökévé Barabás Lajos gimn. tanár választatik. Tagjai az összes gimn. tanárok és a gyűlésen résztvevő urak.

A hölgy bizottság elnökévé özv. Lengyel Sámuelnét választja az értekezlet, tagjaivá a jelenlevő hölgyeket.

2. Megbeszélés tárgyát képezi vendégeink fogadása. Értekezlet következőben állapodik meg. Díszkapu állíttassék fel a gimnázium előtt. Érkezéskor az egyházközség nevében üdvözlő beszédet mond Lőrinczi István esperes. A gimnázium részéről Pap Mózes igazgató, a keresztúri unitárius hölgyek nevében özv. Lengyel Sámuelné, a lányok nevében Szolga Iluska, a gimnáziumi ifjúság nevében Egyed Ferenc VIII. o. üdvözlik a küldöttséget.

3. Lőrinczi István esperes előterjesztést tesz vendégeink itt időzése alatt rendezendő ünnepélyes alkalmáról. Pünkösöd első napján a délelőtti istentisztelet hitrokon vendégeink részvételével történik; az úrvacsora kiosztásában részt vesznek. Egyházközségünk rendez egy vallásos összejövetelet, ennek programja megállapítandó; úgyszintén egy ozsonnát vagy vacsorát tiszteletükre. Ünnepe harmadnapján délelőtt a szabadban istentiszteletet rendezünk, ezen vendég lelkészeink is beszélnek.

Értekezlet örömmel fogadja az előterjesztést.

Kimondja, hogy a vallásos összejövetelekre, valamint a közvacsorára vallás különbség nélkül meghívja városunk és a vidék közönségét (...).

Három nap múlva a rendezőbizottság ülésezett. Jegyzőkönyvéből idézzük:

„(...) Elnök az ülést megnyitja üdvözölve a megjelenteket. Bejelenti, hogy amerikai vendégeink 20-án este 10 órakor megérkeztek. Fogadtatásuk a megállapított sorrendben meghatározott ünnepélyességgel történt. Szereplőknek köszönetet mond. Fodor Mózes megyebírónak a díszkapu pompás elkészítéséért szintén köszönettel adózik. Indítványozza, hogy az istentisztelet, a vallásos összejövetelet és a közvacsora rendezésére gyűlés bizottságokat válasszon. (...).

Meg is választották a bizottságokat: istentisztelet-rendező bizottság – elnöke Kozma Béla segédlelkész; közvacsorát rendező bizottság – elnök Pap Mózes gimnázium igazgató; vallásos összejövetelet rendező bizottság – Dr. Szolga Ferenc tanár elnökletével.

Egy május 28-án keltezett „jegyzetből” megismerhetjük az amerikai vendégek tiszteletére szervezett rendezvényeket:

„1. 1920. május hó 23-án (pünkösöd első napján) ünnepi istentisztelet és úrvacsora osztás volt, melynél amerikai hitrokon lelkészeink is közreműködtek. Ünnepi beszédet tartott Lőrinczi István esperes, agendált Csifó Salamon theol. Tanár.

2. 1920. május hó 27-én d. u. 4 órakor az Unitárius Gimnázium tornatermében amerikai testvéreink tiszteletére vallásos összejövetelt rendeztünk következő műsorral:

1. Ének – Előadja helybeli dalárda.
2. Megnyitó beszéd. Tartja Dr. Szolga Ferenc tanár
3. Pataki J. József költeményét felolvassa Pataki J. József
4. Zongorajáték: Szentmártoni Kálmánné úrhölgy
5. Beszéd: Orbán János r. kat. Lelkész
6. Szaval: Lengyel Péter úr
7. Ének-duett: Nagy Lajosné úrhölgy és Derzsy Zoltán tanár
8. Szaval: Mátéfi Teréz kisasszony
9. Zongorajáték (négykézre): Lőrinczi Gézáné és Uber Mariska úrhölgyek
10. Beszéd. Angol nyelven Snow bostoni hitrokon lelkész. Tolmácsolja Csifó Salamon tanár.
11. Bezáró beszéd: Nagy Lajos ref. Lelkész.
12. Közönség éneke.

Az ünnepély alkalmával begyűlt összeget az egyházközség amerikai testvéreink látogatásának emlékére létesítendő alap javára fordítja.

3. 1920. május hó 24-én este vendégeink tiszteletére közvacsora volt. Résztvevők száma a 200-at meghaladta.

4. 1920. május hó 25-én a Gimnázium tornakertjében szabadban délelőtti istentisztelet tartott. Beszédet tartott Metcalf bostoni lelkész úr. Ünnepi beszédet mondott Dr. Kiss Elek unitárius lelkész. Énekelt a helybeli polgári leányiskola ifjúsága. Istentisztelet után Snow amerikai lelkész Tamási Júliát megkeresztelte.

5. Metcalf bostoni hitrokon lelkész a. f. megkeresztelte itt időzésük alatt Gombos Sámuel, Lőrinczi Irént és Lőrinczi Gézáé (...)

Elhatározzák, hogy Joel H. Metcalf, Sydney B. Snow bostoni lelkészeket dísztaggá és tiszteletbeli lelkésszé, Edward B. Witte buffaloi technikust pedig dísztaggá és tiszteletbeli (felügyelő) gondnokká választják. Ezt a határozatot a július 11-én tartott közgyűlés jóváhagyta.

Június 4-én a fogadásra szervezett bizottságok beszámoltak.

Kozma Béla segédlelkész, az istentiszteletet rendező bizottság elnöke jelenti, hogy a megbízottak odaadással teljesítették feladatukat. „Az istentiszteletek nagy ünnepélyességgel, felemelő pompával zajlottak le. A gyűlés alkalmával 910 K. összeg gyűlt be, kiadás 20 kor.”

Dr. Szolga Ferenc, a vallásos összejövetelt rendező bizottság elnöke jelenti, hogy „az ünnepély rendkívüli hatással, rajongó lelkesedéstől áthatott nagy gyűlekezet előtt folyt le. A terem nem volt képes befogadni az egész közönséget...” Az összejövetel alkalmával begyűlt 2564 korona, kiadás 269 korona, tiszta jövedelem 2295 korona.

Pap Mózes igazgató, „a bankett rendező bizottság elnöke” bejelenti, hogy 1111,80 korona tiszta jövedelem valósult meg. „Ebből javasolja a vacsora alkalmával történt károk fedezését, valamint Simó Dénes borkezelőnek 70 K. kiutalását.”

A továbbiakban Pap Mózes javasolja, hogy a begyűlt összegből „amerikai kedves vendégeink emlékére főgimnáziumunknál egy alapítvány létesítését, amelynek kamataiból szegény tanulók segélyeztetnének.”

Lőrinczi István esperes javasolta „azt, hogy nevezett összegekből egy új irányú alap, a keresztúri unitárius egyházkör segélyalapja létesüljön azzal a céllal, hogy szegény egyházközségeink közvetlen segélyezésére ez alapkövíül szolgáljon.”

Végül salamoni döntés született: a bizottság „az összeget két részre osztja: egyik részt a főgimnáziumnál helyezi el. Ennek kamatait a keresztúri unitárius egyházkör jó előmenetelű szegény tanulói élvezzék. Másik részt az egyházközség részére adja át a keresztúri unitárius egyházkör segélyalapja javára.”

Az észak-amerikai hittestvérek 1920. májusi látogatásának konkrét következményei lettek hazatérésük után. A kebli tanács 1921. december 8-án tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy a harmadik napirendi pont során az elnöklő esperes-lelkész felolvasta a püspök 1505-1921. számú leiratát, mely szerint „az amerikai testvéreink itt járván, hazamenve oly kellemes benyomást tett híveikre az itt hallott-látott, tapasztalt dolgok, hogy egyes gyülekezetek elhatározták, hogy fönn akarják tartani a testvéri viszonyt, s Bostonban egy bizottság alakult, melyen egyházközségünk szülöttje, Csíki Gábor is részt vett s egyszázhárom (103) gyülekezet fejezte ki eme kívánságát. Testvéri együttérzésüket azzal kívánták kifejezni és bebizonyítani, hogy erdélyi testvérei részére, különösen iskolája fenntartására némi szeretet adományt juttattak. A mi egyházközségünket Montreal (Kanada) gyülekezete választotta el s 160 dollárt küld, melyből 4320 lei megérkezett. Gyűlés igazi lelkesedéssel veszi tudomásul s egyben körlevél, karácsonyi és újévi üdvözetlet küld Montreali gyülekezetnek, annak lelkes papjának, Snow lelkésznek. Valamint jegyzőkönyvi köszönetet nyilvánít Csíki Gábor egyházközségünk szülöttjének, aki tevékenységével, már is sok eredménnyel működött Amerikában úgy egyházközségünk, mint az erdélyi vallás érdekében is (...)”.

A továbbiak során levelet szerkesztettek az amerikai testvéreknek, amelyet a keblitanácsosok aláírtak.

1922. január 16-án Lőrinczi István székelykeresztúri esperes-lelkészt a montreali testvérgyülekezet tiszteletbeli lelkésznek választotta.

A következő látogatásra 1922. július 22-én került sor, amikor a keresztúri unitárius gyülekezet felszentelte a háborúban elvitt harangok helyett vásárolt két új harangját. Az ünnepségen részt vettek dr. Perkins észak-amerikai és Lawrence Redfern angliai lelkészek.

PÉNTEK JÁNOS

MAGYAR NYELVŰ TUDOMÁNYOSSÁG – KEZDET ÉS VÉG?

350 éves Apáczai Magyar Encyclopaediája

Apáczai jelképes, emblematikus személyisége Erdélynek, a magyar művelődésnek.

Hihetetlen szinte, hogy az a rövid élet negyedfél századdal ezelőtt milyen biztatást, példát és elkötelezettséget sugároz azóta is minden olyan utána jövőnek, aki cselekedni akar a köz érdekében, aki alapvető értéknek véli a tudást, az anyanyelvet, és az anyanyelvű műveltséget pedig a nemzet összefogójának és felemelőjének.

Antológiát lehetne és kellene összeállítani a róla szóló irodalmi szövegekből, albumot a képzőművészeti alkotásokból, amelyek képzelt alakját, arcát megjelenítik. Hosszú sora van az ő nevét, vagy éppen az Enciklopédia címét viselő törekvéseknek, intézményeknek. Ha pedig az emlékezőket, az értelmezőket, a tudós szerzőket nézzük – és csak az erdélyieket –, abban a sorban ott találjuk a tanítvány Bethlen Mikóst, Gyalui Farkast, Herepei Jánost, Tavaszgy Sándort, Makkai Lászlót, Bretter Györgyöt, Benkő Samut, Csetri Eleket, Fábíán Ernőt, Hajós Józsefet, Szigeti Józsefet, Vita Zsigmondot, a *Korunk* folyóiratot Apáczai emlékszámával. Az *Encyclopaediát* itthon Szigeti József jelentette meg 1977-ben a Kriterion „Féher könyvek” sorozatában, 17 ezer példányban.

Apáczai Csere János viszonyítási pont és viszonyulási pont.

Példájával és szövegeivel szinte folyamatosan úgy volt és úgy van jelen, mintha élőként járna közöttünk. Nem egyszerűen csak arról van szó, hogy mindig akadnak, akik éltetik emlékét, táplálják kultuszát és mítoszát, hanem arról is, hogy megidézett szövegeiben mindig van valami aktuális. Erdély nem feledkezett meg róla, de nem is szívlelte meg maradéktalanul tanításait, törekvéseit. Megkockáztatható az az állítás, hogy utóéletében is inkább neki magának, azaz személyének van kultusza, de – mint lenni szokott – eszméinek, amelyek ma is aktuálisak, sokkal kevésbé: nevét idézzük, de szellemét nem. Emlékszik rá szülőfaluja is, amely kibocsátotta, és emlékszik rá a város, amely elbocsátotta, és ahová mintegy csatavesztetten újabb csatákra visszatért, és amely – ha mással nem – végső nyughellyel szolgálhatott a Házsongárdi Pantheonban.

De amire most vállalkozunk, az nem kegyeleti aktus, nem emlékének megidézése csupán és elsősorban. „A magyarul megszólaló tudomány” – ez tudományos konferenciánk címe és témája. Nem könnyű a válasz, ha azt kérdezzük, ki volt igazából Apáczai: professzor a szó pedagógiai értelmében, azaz tanító?